

Prof. dr hab. Kazimierz Szmyd
Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja pracy doktorskiej magister Anny Karasińskiej-Świder pt. *Aniela Szycówna (1869-1921) – uczona z przełomu wieku i na styku dyscyplin. Studium twórczości psychopedagogicznej* napisanej na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem naukowym dr hab. prof. nadzw. Cezarego W. Domańskiego, przy współudziale promotora pomocniczego dr Renaty Bednarz-Grzybek

1. Uwagi ogólne (wstępne)

Podjęty temat tylko z pozoru może być uznany za zbyt wąski, czysto biograficzny, co zresztą w tym przypadku byłoby podejściem błędnym wobec dopełnienia tytułu (...) *uczona z przełomu wieku i na styku dyscyplin*. Jednocześnie jest to przedsięwzięcie wielce zobowiązujące. Bowiem postać i dokonania pedagogiczne, nauczycielskie i oświatowe Anieli Szycówny są rozległe, różnorodne i wieloaspektowe, w szczególny sposób związane z epoką, w której przyszło jej działać. Uprawnione też wydaje się dopełnienie tytułu „Studium twórczości psychopedagogicznej”, choć lektura rozprawy wskazuje na pewne niekonsekwencje, a przynajmniej brak wystarczającego zaakcentowania ważnej części twórczości A. Szycówny, sytuującej się na pograniczach psychologii wychowania, dydaktyki i czasu wolnego dziecka.

Można więc uznać, że zrealizowane przedsięwzięcie badawcze jest uprawnione jako temat rozprawy doktorskiej. Stanowi pod względem obszaru badań i zastosowań metodologicznych ważny przyczynek do opisu dokonań Twórcy i wyjątkowo dynamicznego okresu w rozwoju nauk o wychowaniu na ziemiach polskich, przełomu XIX i XX wieku. Dodajmy Autorka w dużej mierze skorzystała z tej możliwości i sprostала podjętemu zadaniu. Nie można mieć również większych zastrzeżeń do struktury koncepcyjnej rozprawy, kolejności zagadnień uwzględnionych w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach merytorycznych, do chronologii historycznej pracy i na tym tle usytuowania treści biograficznych i pedagogiczno-oświatowych.

Praca składa się z wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, aneksu, bibliografii, spisu ilustracji, które jednak nie zawsze konsekwentnie wyczerpują zawarte w ich tytułach treści. Ale projekt jako całość stanowi względnie spójną i dopełniającą się narrację dotyczącą rozwoju pedagogiki i psychologii, przemian szkoły i w pewnej mierze miejsca w tym procesie Anieli Szycówny. Część merytoryczną poprzedza dość obszerny *Wstęp* (s. 5-8). Zawiera on pożądane dla tego fragmentu pracy składniki wprowadzające do głównej warstwy faktograficznej i ujęć opisowych, mniej zaś analizujących. Ponadto przedstawia cele, przedmiot i zakres badań (s. 3-5), oraz prezentację źródeł i publikacji, dodajmy nie wystarczająco wyczerpujących literaturę przedmiotu. Pewną konsternację budzi przywołanie na początku wstępu cenionego skądinąd filozofa niemieckiego, prekursora pedagogiki kultury Wilhelma Diltheya jako twórcy pojęcia „pokolenia”. Jak można sądzić na to miano zasługuje wielu innych, niemieckich i polskich autorów.

Autorka rozprawy słusznie wskazuje na szczególne znaczenie pokolenia Polek przełomu XIX i XX wieku kierując uwagę czytelnika na znaczenie zjawiska umysłowo-

społecznego, jakim był polski pozytywizm, mieszający się wtedy z komponentą idei romantycznych. Był to czas, który miał służyć emancypacji kobiet, demokratyzacji życia różnych warstw społecznych poprzez rozwój i upowszechnienie oświaty, która miała się stać orężem powszechnego postępu. Podstawową intencją badawczą Autorki było osadzenie biografii naukowej, działalności społecznej i oświatowej A. Szcówny na tle rodzących się aspiracji na rzecz unaukowania tradycyjnych dziedzin o edukacji i wychowaniu i ich zastosowań praktycznych. Zamiar taki, jako cel naukowego poznania należy uznać za w pełni trafny, potrzebny i naukowo – uprawniony. Tym bardziej, że badań dotyczących tego znamienego etapu kształtowania się pedagogiki i praktyki edukacyjnej w Polsce jest nadal mało. Jest to zresztą ważny dla dziejów rozwoju myśli i praktyki pedagogicznej na ziemiach polskich czas poprzedzający epokę „nowego wychowania”.

Ale też nie wszystkie intencje dotyczące wysiłku badawczego, społecznego i nauczycielskiego A. Szcówny zaplanowane we *wstępie* zostały w pełni zrealizowane w następnych fragmentach pracy. Są to raczej dość niekonsekwentnie wybrane i rozwinięte problemy narastania i przemian idei, myśli i praktyki edukacyjnej jako tła społeczno – kulturowego i oświatowego, w którym rozwijała swoją wieloraką działalność bohaterka niniejszej rozprawy. Sformułowanie konkretnych tez, kierunkowych problemów i założeń metodologicznych badań byłoby bardziej uzasadnione, aniżeli prezentacja treści poszczególnych rozdziałów rozprawy doktorskiej.

Co zaś dotyczy „*analizy źródeł i literatury przedmiotu*”, jako ważny fragment każdej pracy aspirującej do miana naukowości nie został zrealizowany w sposób pełny i wyczerpujący, co rzutuje na treść i wartość merytoryczną pracy. Nie przytoczono np. nazwiska autora głównej pracy o działalności pedagogicznej Anieli Szcówny (1968). Inne pozycje to w istocie „przyczynki” biograficzne, nekrologii pośmiertne pisane przez wybitnych skądinąd pedagogów (H. Rowid, L. Zarzecki).

Zachodzi więc pytanie; jaki jest rzeczywisty stan literatury przedmiotu (s. 6). Autorka twierdzi, że „podstawą źródłową stanowią autorskie publikacje Anieli Szcówny (...)”. Jest to założenie nader słuszne, choć nie w pełni urzeczywistnione w rozprawie. Materię źródłową dopełniają liczne czasopisma pedagogiczno – oświatowe (m.in. Przegląd Pedagogiczny, Ruch Pedagogiczny, Ruch Filozoficzny oraz ówczesna prasa codzienna, społeczna i popularnonaukowa.

Autorka zapowiada i uznaje za konieczne przeprowadzenie krytycznej analizy źródeł, opracowań innych zasobów materiałowych, ale nie czyni tego w wystarczającym zakresie. W podobnym stylu zaprezentowano metodologię badań określoną, jako idiograficzną, którą uznano za główną. W rzeczywistości, w tekście odnajdujemy głównie opisy, niekiedy też analizy, ale mało porównawcze i kontekstualne. Ale treść rozprawy w dowartościowana jest ciekawą warstwą biograficzno-faktograficzną i pedagogiczną. Widoczny jest niedostatek materiałów źródłowych, archiwalnych, dokumentów oryginalnych, pisanych i drukowanych. Dodajmy jeszcze, że zachodzą w pracy dość często pewne nieścisłości, niejasności, pomyłki w przypisach i zapisach bibliograficznych.

2. Zawartość merytoryczna rozdziałów pracy

Rozdział pierwszy (s. 9-76) zatytułowany *Aniela Szcówna – rys biograficzny* składa się z czterech podrozdziałów, w interesujący sposób opisuje dzieciństwo, wczesny

okres edukacji szkolnej, czas dojrzewania osobowości przyszłej uczoney, czas, okoliczności i uwarunkowania psychologiczno-osobowościowe kształtujące jej zainteresowania, świadomość intelektualną, postawę społeczną, wiedzę i sposób rozumienia problemów życia publicznego w dobie walki o niepodległość i pierwszych lat niepodległości państwa polskiego (1914-1921). Jest to czas ważny z punktu widzenia kształtowania się i rozwoju osobowego A. Szycówny, idei pedagogicznych i wartości edukacyjnych. Doświadczenia szkolne miały wpływ na kształtowanie się jej postawy wobec problemów społecznych, szkolnictwa i oświaty, ukazują dojrzewanie intelektualne i rozwój pasji badawczej nad edukacją i wychowaniem dziecka.

Był to okres przemyśleń i rozważań wrażliwej uczennicy, myślącej pozytywistycznie i romantycznie zarazem. Dylematy wrażliwości młodej osoby, zauroczonej potęgą wiedzy, przy nie najlepszej kondycji zdrowotnej określał jej ojciec „(...) nie despotyzm trudnego dziecka, ale jej stan dziecięcego zdrowia – czynił ją dzieckiem kapryśnym, ale też inteligentnym. W pracy odnotowano charakterystyczny i znamieny przyczynek biograficzny, znamionujący refleksyjne i krytyczne zarazem nastawienie w późniejszych latach nauki szkolnej i studiów kształtowanie się etycznie – społecznej postawy A. Szycówny w odniesieniu do etosu badań nad dzieckiem, postrzegania jego rozwoju w szkole i świecie społecznym. Można w tym opisie dostrzec zarys kierunku rozwoju zainteresowań naukowych i posłannictwa nauczycielskiego Anieli Szycówny.

Autorka rozprawy dostrzega dość wczesne zainteresowania pedagogiczne, psychologiczne i społeczne, które ukształtowały osobowość Szycówny jako „totalnego nauczyciela”, badacza, inicjatorki nowatorskiego podejścia do dziecka w szkole i otoczeniu rodzinnym. Ukazuje niepowtarzalną fascynację każdorazowym rozwojem dziecka, jego aktualnego i przyszłego miejsca w życiu osobowym i zbiorowym. Ukazuje to znamienne, bardzo indywidualną genealogię sylwetki, wrażliwej badaczki, nauczycielki i działaczki oświatowo – społecznej.

Mimo różnych potknięć językowych i formalno stylistycznych Autorka trafnie uchwyciła nowatorską wtedy i aktualną w dużej mierze obecnie ideę pedagogiki całościowego; naturalistyczno-psychologicznego i kulturowo-socjalnego pojmowania dziecka w pracy z nim w szkole i w domu. Takich ujęć analitycznych i porównawczych w rozprawie brakuje. Można stwierdzić, że Autorka jako jedna z pierwszych w opisie pedagogiki A. Szycówny zwraca uwagę na problematykę niepowodzeń i opóźnień w nauce szkolnej. Obok J. W. Dawida dokonuje w tym względzie pewnego przełomu w utrwalonej tradycji szkolnej i ogólnie pedagogicznej. Autorka rozprawy rysuje zgodnie z koncepcją A. Szycówny sylwetkę ucznia z różnorodnymi potrzebami, zainteresowaniami i uzdolnieniami, lub problemami i dysfunkcjami.

Praca ukazuje drogę kobiet do zawodu nauczycielskiego. Jest to ważny przyczynek do kształcenia ogólnego dziewcząt i przygotowywania ich do pracy nauczycielskiej. Uwzględnia w tym kontekście poglądy metodyczne, organizacyjne i programowe, a zwłaszcza psychologiczne dotyczące rozwoju umysłowego uczniów, wskazuje na trudności w nauce dzieci „słabego umysłu”. Interesującym fragmentem tego rozdziału jest też dążenie do konfrontowania swoich poglądów z pedagogami tamtego czasu. Takich ujęć powinno być więcej. Autorka pracy zwraca uwagę na poszukiwania A. Szycówny zmiany oblicza szkoły na przełomie XIX i XX wieku. Zainteresowanie tym ruchem wyrażało się licznymi publikacjami

i udziałem w sympozjach i kongresach krajowych i zagranicznych poświęconych nowej pedagogice i reformie szkoły.

Wartościowym fragmentem tego rozdziału jest wskazanie na rolę J. W. Dawida w działalności oświatowej i pedagogiczno-badawczej oraz jego wpływu na zainteresowania naukowe i aktywność nauczycielską Anieli Szycówny. J. W. Dawid jako autor w kierunku badań biopsychologicznych wpłynął także na ten rodzaj zainteresowań Anieli Szycówny, Izabeli Moszczeńskiej i innych. Dzięki temu upowszechniły się badania eksperymentalne nad dzieckiem, którymi zainteresowana była Aniela Szycówna. Dążyła do odkrycia i pedagogicznego zastosowania psychologii dziecka, rozwoju myślenia, twórczości, uczuć i emocji, uwagi, pamięci itp. (s. 19 i dalsze). Autorka rozprawy słusznie wskazuje na cele i charakter tych badań. Miały one nie tylko wymiar czysto poznawczy, ale także praktyczny – pedagogiczny. Dotyczyły one warunków psychopedagogicznych, treści, metod i organizacji nauczania i uczenia się dziecka. Stwarzało to przesłanki i podstawy postępu w dziedzinie współdziałania nauczyciela i ucznia w rozwijaniu efektywnej współpracy w szkole.

Warto podkreślić pionierskie znaczenie tych badań dla ówczesnej i współczesnej pedagogiki. Istotnym dla postawy Anieli Szycówny, jej orientacji intelektualnej i społeczno-ideowej były ścisłe związki z „Przeglądem Pedagogicznym” i „Szkoła Polska” i innymi pismami pedagogicznymi. Na łamach tych i innych czasopism publikowała teksty metodyczne i krytyczne. Świadczyły one o jej rozległej wiedzy i orientacji w badaniach europejskich i światowych, wynikały również z badań własnych i doświadczeń z praktyki nauczycielskiej.

Z narracji zawartej w pracy doktorskiej wynika, że A. Szycówna podejmowała badania psychologiczne, pedagogiczne i społeczno-wychowawcze. Przyczyniła się do empirycznej i praktycznej racjonalizacji pedagogiki i rzeczywistych zastosowań psychologii w postępowaniu z dzieckiem w procesie nauczania, uczenia się i wychowania. Łączyła pragmatyzm pozytywizmu z osobowym humanizmem i nauczycielską wrażliwością. Ten paradygmat myśli i dążeń A. Szycówny należałoby wyeksponować, jako ideę przewodnią nauczycielstwa. Interesująca poznawczo wydaje się determinacja A. Szycówny na rzecz zmian w edukacji uwzględniających wątki łączące psychologię, dydaktykę, wychowanie, pedagogię i pedeutologię w spójną konstrukcję pedagogiczną. Z tych powodów inicjowała liczne wystawy, konkursy, pokazy i spotkania, także poradnictwo dla nauczycieli, odczyty na rzecz upowszechniania postępu pedagogicznego, o czym pisze Autorka rozprawy.

Interesującym fragmentem biografii A. Szycówny jest moment i okoliczności rozejścia się ich drogi naukowej i bezpośredniej współpracy z J.W.Dawidem. Wpłynęło to na znaczne usamodzielnienie się we własnej pracy twórczej i społecznej (s. 32). Ważny jest też poznawczo fragment dotyczący sytuacji nauczyciela, jego pozycji i roli społecznej. Znamienny jest fakt w zasadzie nie było dziedziny społecznej, pedagogicznej i oświatowej, którą nie zajmowała się A. Szycówna.

Autorka rozprawy wskazuje, choć mało konsekwentnie na ustawiczne poszukiwanie przez Anielę Szycówną miejsca dla siebie, które zaspakajałoby jej ambicje w kręgu innych znaczących osobistości świata pedagogiki, edukacji i wychowania. Autorka przywołuje interesujące wątki biograficzne związane z korespondencją z Kazimierzem Twardowskim, z którym wymieniała poglądy na ówczesne problemy szkoły i wychowania. Problematyka ta wymaga, ze względu na ich wymowę pedagogiczną pełniejszego rozwinięcia. Niewątpliwym

osiągnięciem Autorki rozprawy jest wskazanie na znaczącą rolę A. Szycówny wśród zwolenników postępowej pedagogiki, społecznej roli oświaty, podnoszenia kwalifikacji pedagogicznych nauczycieli. Wskazuje również na swoisty jej dramat dążenia do ogarnięcia wszystkich dziedzin nauk o wychowaniu i problemów ówczesnej oświaty.

W świetle przeprowadzonej analizy pierwszego rozdziału można stwierdzić, że Autorka uwzględniła niemal wszystkie ważniejsze aspekty dokonań naukowych i społeczno – oświatowych. Ale są to treści o różnej randze, często dość przypadkowo dobrane. Materiał jest mało uporządkowany i strukturalizowany. Za mało jest porównań i ocen aktywności oraz twórczości A. Szycówny na tle ówczesnej rzeczywistości oświatowej i stanu nauk o wychowaniu. Zawarty materiał faktograficzny powinien być lepiej uporządkowany chronologicznie, problemowo i zagadnieniowo. Ważną kwestią jest nie do końca zrealizowana przez Autorkę, narracja ukazująca ciągłość i rozwój postawy naukowej i badawczej Anieli Szycówny.

Rozdział drugi pracy zatytułowany *Rodzina w obszarze działań wychowawczych i dydaktycznych* nawiązuje do tła epoki, w której kształtowały się poglądy pedagogiczne Anieli Szycówny. Ukazuje także klimat umysłowy, poglądy i idee związane z edukacją, rolą oświaty i rodziny jako naturalnych środowisk rozwoju i życia dziecka. Autorka rozprawy słusznie ukazuje sposób pojmowania przez A. Szycówną roli rodziny z punktu widzenia rozwoju psychologicznego i społecznego. Należą do nich: warunki materialne; kultura; tradycje patriotyczne i narodowe; patriotyzm; rola matki i ojca; stosunek do dzieci i potrzeb w kraju oraz społeczeństwa; zasady moralne; oddziaływania moralne rodziny; potrzeby społecznej i rodzinnej emancypacji kobiet.

Autorka pracy słusznie zwraca uwagę na metody i formy oddziaływań wychowawczych w rodzinie. Warto tutaj podkreślić zagadnienie autorytetu w rodzinie, szacunek dla dziecka, swoboda i samodzielność. Zwrócono uwagę na aktualne współcześnie psychologiczne i pedagogiczne postulaty i uzasadnienia dla właściwego funkcjonowania rodziny. Trafnie ukazała środowisko rodzinne jako kierunek rozważań nad wychowaniem środowiskowym i społecznym. Jest to swoista wykładnia i uogólnienie zastosowań nauk społecznych i psychologii wychowania A. Szycówny. Ale fragment ten zawiera dużo nieuporządkowanych, dość eklektycznie pomieszczonych treści, bez zasadniczego wyodrębnienia głównych nurtów i poglądów A. Szycówny na wychowanie społeczne i rodzinne oraz rolę w tym psychologii.

Jest to, więc pewna suma różnych aspektów pedagogiki społecznej i rodzinnej niepoddana pogłębionej analizie. Pokazuje jednak znaczący społecznie ruch, rodzaj mobilizacji na rzecz misji i odpowiedzialności za rozwój i postępek narodowo – państwowej dziedziny oświaty. Autorka rozprawy trafnie ukazuje ambitny program tworzenia z udziałem A. Szycówny nurtu pedagogiki społecznej i rodzinnej. Przywołuje się również działalność A. Szycówny w dziedzinie pedagogiki eksperymentalnej, co niewątpliwie wymaga poważnego rozwinięcia. Wszystko to można uznać za znaczący wkład A. Szycówny w rozwój racjonalno-społecznej, emocjonalno-narodowej i patriotycznej oraz moralno-społecznej dziedziny wychowania.

Autorka rozprawy przedstawia w niektórych momentach zbyt szczegółowo „zalecenia” metodyczne, normy i zasady postulowane przez A. Szycówną. Bardziej pożądanym byłoby przeanalizowanie tych propozycji, właściwe ich uporządkowanie i

zhierarchizowanie, nadanie im właściwej rangi, gdyż w tej formie jest to raczej rejestr, a nie analiza, która nie zawsze odnosi się wprost do tekstów A. Szycówny. Zbyt często czerpie się z czyichś wypowiedzi, pojawiają się także pojęciowe nieścisłości, niedokończone i nierozwinięte myśli. Tekst w tym fragmencie jest mało rozdzielny i mało czytelny w sensie konstrukcji logicznej, edytorsko niemal całkowicie pozbawiony akapitów. Brak jest ujęć strukturalnych, ciągłości, porównań i analizy różnych wątków myślowych A. Szycówny. Ogólnie jest to styl mało diagnostyczny, raczej informacyjny, treści zaś mało uporządkowane.

W odniesieniu się do drugiego rozdziału można sformułować pozytywne i krytyczne uwagi. W sensie faktograficznym jest to właściwy materiał, ale jest dość chaotycznie zaprezentowany, pozbawiony porównań z poglądami innych autorów zajmujących się podobną, lub tą samą problematyką pedagogiczną i oświatową. Wydaje się, że pominięto cały szereg ważniejszych problemów, które w sposób klarowny charakteryzują dorobek badawczy, naukowy i pedagogiczny. Odnosi się wrażenie, że główne wątki i treści, często poboczne są w różnoraki sposób wymieszane, postawione na takim samym poziomie znaczeniowym. Brak jest klarownej wykładni myśli społeczno-moralnej, etycznej i rezultatów badań psychologicznych oraz przemyśleń wychowawczych i ogólnie pedagogicznych.

W rozdziale trzecim zatytułowanym *Środowiska instytucjonalne czasów zaborów*

Autorka rozprawy zaprezentowała opisowo dość przypadkowe ujęcie bez ukazania logicznych i merytorycznych założeń. Przytacza się różne treści bez systemowego ładu, w sposób niekoniecznie zgodny z tytułem rozdziału. Ale też przywołuje ważne składniki stanowiska A. Szycówny dotyczące szkoły lokalnej, refleksje na temat bliskich i bezpośrednich środowisk wychowawczych, warunków życia i rozwoju dzieci. Interesująca jest zwłaszcza praca A. Szycówny *Dzieci i kwiaty* oraz *Dzieci a ptaki*. Są to prace, które wymagałyby głębszej analizy aspektów moralnych, kulturowo-wychowawczych odwołujących się do obserwacji i doświadczeń życiowych dzieci.

Wartościowe jest wyeksponowanie dziecka, jego uczuć, świata przeżyć we własnym środowisku. Autorka rozprawy zwraca uwagę na nurt badań i poglądów na temat cennego dla tożsamości w wychowaniu etosu pamięci rodzinnej, środowiska dziecka, psychologicznego obrazu „dziecięcości” w najbliższym i coraz bardziej poszerzającym się środowisku życia. W tym kontekście podkreśla się również wychowawcze znaczenie grupy rówieśniczej wyodrębniając elementy takie jak: otoczenie najbliższe, sfera osobista, sfera społeczna, znaczenie rodziny i rodziców, relacje i stosunki rodziców z dziećmi. Szkoda, że nie poddano tych aspektów systematyzującej i jakościowej ocenie.

Rozdział czwarty zatytułowany *Dziecko w aspekcie oddziaływań wychowawczych*

Istotną częścią tego rozdziału (p.1) są „*etapy i fazy dorastania dziecka*”. Autorka rozprawy przedstawia wnioski Anieli Szycówny dotyczące procesu rozwojowego dzieci, zwłaszcza w środowisku domowym i szkolnym. Jest to dość szczegółowa analiza procesów psychicznych i rozwojowych oraz oddziaływań wychowawczych i opiekuńczych. Ze swoich doświadczeń Szycówna wywodzi pogląd na pedagogiczny sens i znaczenie języka jako środka wychowawczego i prorozwojowego. Istotnym elementem poznania przez dziecko otaczającego świata jest spieranie rozwoju myślenia o charakterze przyczynowo-skutkowym. W pracy jednak nie rozwinęła i nie pogłębiła koncepcji myślenia poznawczego A. Szycówny jako narzędzia zrozumienia świata, a jest to ważny składnik badań i przemyśleń opisywanej postaci. Autorka rozprawy nie do końca wyjaśniła i porządkuje ten doniosły wtedy pod

pedagogicznych w kręgu rodziny, szkoły i środowiska życia dziecka. Dodajmy jeszcze, że przeprowadzone analizy tych zagadnień nie są pełne i mało wyczerpujące, niekonsekwentne i nieobrazujące całą istotę, a nawet swoisty fenomen poglądów A. Szycówny.

Zwłaszcza chodzi tu o znamienne dla twórczości A. Szycówny próbę powiązania czynników indywidualnych, społecznych, przypadkowych działań środowiska i intencjonalnych poczynań wychowawczych. Godny uwagi i głębszej analizy jest problem indywidualnego podejścia do dziecka, diagnozy i rozpoznania jego rozwoju, czemu wiele uwagi poświęciła A. Szycówna.

Ogólnie można uznać, że podejście Autorki rozprawy jest mało analityczne, zbyt ogólne, czasami przypadkowe. Na skutek tego nie pokazuje głównej myśli i orientacji psychologiczno – pedagogicznej A. Szycówny. Można odnieść wrażenie, że jest to dorobek przyczynkarski, niepełny, nierozwinięty i wystarczająco uzasadniony w sposób naukowy i badawczy pedagogiki. Nie podkreślono również rzeczywistego wkładu A. Szycówny do rozwoju nauk o wychowaniu w perspektywie całościowej, uwzględniającej większość ważniejszych paradygmatów tej dyscypliny.

W pracy zabrakło ponadto pełniejszego opisu charakteru epoki, kierunku rozwoju nauk społecznych, głównych trendów myśli pedagogicznej i postulatów oświatowych czasu. Nie w pełni udało się Autorce szansa bardziej wyczerpującego ukazania wkładu i znaczenia dorobku naukowego i społeczno-oświatowego, który mimo różnorodności i wielostronności zainteresowań pozwala na uchwycenie głównych, wiodących działań i dokonań, określających jej tożsamość, charakter i zakres.

Mało analitycznie i strukturalnie ukazano charakter myśli, wizji i idei pedagogiczno-edukacyjnej. Nie wystarczająco rozpoznano i zdefiniowano nowatorstwo badań i projektów reformatorskich, kierunek myślenia i postulatów edukacji na ziemiach polskich doby narastania świadomości narodowo-państwowej. Podkreślenia wymaga pozytywistyczno-romantyczna postawa A. Szycówny, pełna wiary, wolności, humanistycznych idei społeczno-oświatowych powiązanych z postawą pozytywistycznej i organicznej pracy u podstaw z jednostką i zbiorowością.

Jeżeli nawet tytuły są niewątpliwie trafnie sformułowane, to ich treść w wielu miejscach odbiega od zapowiadanej problematyki, dlatego często mieszają się, ciekawe i wartościowe, ale niekonsekwentnie ujęte treści narracji. Taki styl utrudniał Autorce gruntowne i systematyczne ukazanie problemów zdefiniowanych w tytułach rozdziałów.

Praca zawiera jednocześnie wiele ważnych poznawczo dla ujęć biograficznych strony tekstu, aspekty i rozwinięcia dobrze jako całość konstruujące zrealizowany temat dojrzałej rozprawy doktorskiej. Należy przede wszystkim stwierdzić, że mamy do czynienia z ważną, miejscami wnikliwą, materiałowo próbą zrealizowania biografii życia osobowego, dokonań naukowych, zawodowych, a także wielu elementów, składników osobowości rozpatrywanych w tym kontekście. Wpisuje się w niełatwy nurt biografistyki pedagogicznej i oświatowej i w dużej mierze wypełnia wymogi tego gatunku pisarstwa naukowo-pedagogicznego.

Zawiera dużo istotnych treści, informacji bezpośrednich i pośrednich ważnych i niezbędnych dla opisanie sylwetki A. Szycówny. Uwzględnia znaczną część pożądanых segmentów życia ludzi wybitnych, czy wyjątkowych w rozumieniu swojej roli, powinności i zobowiązania. Nade wszystko ukazuje w wystarczającym stopniu bogatą i zróżnicowaną

względem badawczym i praktycznym problem pedagogiczny. Chodzi tu, bowiem o uwzględnienie takich elementów tej konstrukcji edukacyjnej, jak pedagogika, psychologia, współżycie, wprowadzanie w świat życia społecznego i kształtowanie postawy patriotycznej. Podkreślenia wymaga w tym kontekście takie stwierdzenie A. Szcówny, zgodnie, z którym „dzięki procesom poznawczym człowiek zdobywa orientację w otoczeniu”.

W tekście zwrócono uwagę na doniosłość tego etapu dla rozwoju psychicznego i społecznego dziecka. Warte odnotowania są odwołania do myśli J. Korczaka, który pisał „dziecko jest pergaminem szczelnie zapisanym drobnymi hieroglifami, których część tylko zdołasz odczytać, a niektóre potrafisz wytrzeć, lub tylko zakreślić i własną napętnisz treścią”. Wiele miejsca Autorka rozprawy poświęca w tym rozdziale metodom badań psychologii dziecka. Można uznać, że trafnie dostrzeżono sposób ujmowania dziedziny pedagogiki jako „nauki o wychowaniu” i dydaktyki w skład której wchodzi elementy logiki, metodyki nauczania oraz historii wychowania, psychologii i pedologii jako nauki o dziecku. Warto odnotować fakt dostrzeżenia nawiązań do psychologii niemieckiej i amerykańskiej (A. Binet, W. Wundt, Ebbinghaus, W. Preyer, S. Hall i inni).

Autorka przywołuje, niektórych autorów psychologicznych, m.in. S. Szumana, czy L. Bandurę, a także zagranicznych np. H. Spionek bez wystarczającego ukazania powiązań z poglądami A. Szcówny dotyczącymi dzieci sprawiających trudności wychowawcze i dydaktyczne. Ale też słusznie wyeksponowano źródła przyczyn owych trudności, nieświadomości rodziców i nauczycieli, że nie wynikają one z samego dziecka i jego ujemnych cech, ale składa się na to cały szereg przyczyn, m.in. psychologiczno-rozwojowych, społecznych, emocjonalnych, błędy wychowawcze, itp.

Dość powierzchownie potraktowano fragment podrozdziału czwartego *Inteligencja i twórczość dziecka zdolnego*. Autorka podjęła się charakterystyki dzieci inteligentnych w ujęciu Anieli Szcówny. Wskazała na niektóre ważniejsze wątki tego zagadnienia, m.in. na dziecięcą umiejętność analizowania problemów i sytuacji w sposób logiczny, zdolność dostrzegania prawidłowości i powtarzalnych wzorców, zdolność do rozpoznawania i odróżniania „uczuć, przekonań i intencji innych ludzi”. Można uznać, że ta charakterystyka jest niepełna, nie uwzględnia wszystkich zbadanych i zdefiniowanych przez A. Szcówną aspektów i paradygmatów.

Wartościowe jest skierowanie uwagi Autorki rozprawy na związek aktywności twórczej, samodzielności działania dziecka i człowieka w ogóle. Ważne również wydaje się dostrzeżenie potrzeby przełamania nawyków, schematów, ograniczeń społecznych i politycznych w inicjowaniu, realizowaniu edukacji progresywnej. To, co zaprezentowano nie daje pełnego wyczerpującego obrazu rozległych przekonań, wieloaspektowej wiedzy i różnorodnych działań badawczych i społecznych Anieli Szcówny.

3. Oceny i wnioski

Na koniec można sformułować niektóre oceny i wnioski. Jako najbardziej widoczny ujawnia się mało rozwinięty przez Autorkę rozprawy wątek metodologiczny, podstaw źródłowych i literatury, zarówno pozycji A. Szcówny, jak i publikacji z epoki, a także późniejszych. Dotyczy to psychologicznych, naturalistycznych i społecznych, w tym narodowo-patriotycznych, inspiracji i komponentów, które kształtowały i ostatecznie znalazły uwzględnienie w kształtowaniu koncepcji badań A. Szcówny; psychologicznych,

twórczość naukową i nauczycielską, badawczą i organizatorską, wydawniczą, publicystyczną. Jest zatem pełna, choć chaotyczna miejscami pod względem zagadnieniowym. Udało się Autorce rozprawy, najczęściej w sposób pośredni, ukazać to, co pozostaje szczególnie doniosłe dla zrozumienia motywów i determinacji działania człowieka. W tym przypadku był to znamieny heroizm, cała dramaturgia życia, zmagania z ograniczeniami, ciągłość dążeń, przychodzących wątpliwości i ograniczeń, wielkiej ambicji, spełnień i niespełnień, rozczarowań i satysfakcji itp. Z pracy dowiadujemy się o postawie moralno-społecznej i osobistych dylematów kompetencji i znaczenia jej pracy. Mimo wszystko Autorka rozprawy w obliczu trudnego przedsięwzięcia „wysła obronną ręką”.

4. Konkluzja

W recenzji zawarto obok walorów naukowych i pedagogicznych rozprawy doktorskiej również krytyczne uwagi, które z natury rzeczy są subiektywne i względne, uwarunkowane punktem widzenia autora recenzji. Praca mgr Anny Karasińskiej-Świder wpisuje się w bogatą pod względem faktograficznym i opisowym biografistykę oświatową i pedagogiczną. Wnosi znaczący wkład poznawczy i wyjaśniający w dziedzinę nowatorskiego myślenia Anieli Szycówny w obszarze pedagogiki, psychologii, dydaktyki i wychowania.

Rozprawę doktorską magister Anny Karasińskiej-Świder pt. *Aniela Szycówna (1869-1921)-uczona z przełomu wieku i na styku dyscyplin. Studium twórczości psychopedagogicznej*, napisaną na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem naukowym dr hab. prof. nadzw. Cezarego W. Domańskiego, przy współudziale promotora pomocniczego dr Renaty Bednarz-Grzybek – oceniam pozytywnie. Może, zatem stanowić podstawę dalszego postępowania w ramach przewodu doktorskiego.

Krosno, 4.10.2017

Kazimierz Szmyd

